

Karel KIBIC ml., *Středověká venkovská sakrální architektura na Čáslavsku*, Společnost přátel starožitností v Praze, Unicornis, Praha 2010 (= *Vlastivědná knihovnička Společnosti přátel starožitností 17*)

175 s., ISBN 978-80-86204-23-9

Nová publikace ediční řady *Vlastivědná knihovnička Společnosti přátel starožitností* navazuje svou strukturou na starší svazky zabývající se středověkou sakrální architekturou na Frýdlantsku a Českolipsku. Hranice vymezené oblasti, kde se dodnes dochovalo 18 vesnických kostelů s pozůstatky středověké architektury, tvoří současný správní obvod obce Čáslav. Děkanskému chrámu sv. Petra a Pavla v Čáslavi je věnován rozsáhlý prostor v jedné z úvodních kapitol a tvoří samostatné heslo katalogu, který zaujímá dvě třetiny obsahu. Kromě polohy, nejstarší zmínky o obci i kostele a církevněprávním postavení kostela ve středověku obsahují hesla především popis dochované středověké architektury a přehled stavebního vývoje na základě písemných zpráv a stavebního rozboru. Nezbytnou součástí publikace jsou fotografie a plánová dokumentace. Zpravidla jde o půdorysná zaměření s analytickým znázorněním stavebních etap, ale nechybí v některých případech ani vertikální řezy nebo kresebná dokumentace odhalených zdív kostelů při opravě jejich fasád. Jako přínos lze hodnotit otištění map stabilního katastru, které zachycují jádra vsí v první třetině 19. století. Přibližně polovina kostelů byla autorem publikována již dříve samostatně. I v těchto případech došlo k doplnění o nové poznatky, například o letopočty získané při dendrochronologické dataci krovů. Zpřesnění se dočkala i plánová dokumentace. Popis a stavební rozbor kostelů bohužel nemohl u jednotlivých hesel zajít do větších podrobností vzhledem k rozsahu publikace. Navíc jsou zde záměrně upřednostněny stavebně technické detaily, méně pozornosti se dostalo uměleckohistorickému zhodnocení architektonických článků nebo středověké malířské výzdobě. Nutno ovšem podotknout, že středověká církevní architektura na Čáslavsku působí velice skromným dojmem. Ve více než polovině případů se zde setkáváme s prostými podélnými kostely s pravoúhlým závěrem, které pocházejí z druhé poloviny 13., případně z počátku 14. století.

Z běžné stavební produkce tohoto období na Čáslavsku se z hlediska úrovně kamenických detailů vymykají kostely v Chotusicích a v Okře-

sanči. Jen na okraj lze říci, že pozoruhodný portál v Okřesanči již nebudeme počítat mezi románské portály, ale mezi synkretická díla obecně druhé poloviny 13. století. Ve jmenovaných případech by bylo vhodné zohlednit možný vliv velkých hutních center v širším regionu. U kostela sv. Bartoloměje v Okřesanči nelze vyloučit možnou inspiraci trojlodím kostela sv. Bartoloměje v Kolíně nad Labem (pětiboké pasy vítězného oblouku, motiv okvěti na hlavičkách severního portálu). V případě sv. Václava v Chotusicích je vhodné věnovat pozornost například „dvouetážové“ konzole chóru a dalším detailům, zapadajícím do formálního rejstříku domácí architektury třetí čtvrtiny 13. století.

Práce značně rozšířila naše poznatky o sakrální architektuře na Čáslavsku od doby soupisu památek z pera Alžběty Birnbaumové (1929). Slabinou je ovšem nedostatečná provázanost s výpovědí písemných pramenů – práce s nimi se až na výjimky omezila na citace právě z této knihy. Některé souvislosti díky tomu unikají obecně (patronátní práva, hranice farností, původní patrocinia), ale i v konkrétních příkladech. Jmenujme možnost ztotožnit současný kostel ve Žlebech se špitálním kostelem založeným Anežkou ze Žleb, který byl osazen šesti cisterciáckými mnichy z Hradiště nad Jizerou. Analýza stavby totiž vede autora jednoznačně k závěru, že se jedná o kostel středověkého původu, a tento poznatek také neopominul vyznačit v plánu. Zbytečně se objevují také některá klíšé. U kostela v Horkách není pochyb o jeho románském původu, nicméně v hodnocení části stojících konstrukcí jako románských by neškodilo větší opatrnosti. Rozhodně ovšem není možné jej pouze na tomto základě označovat za vlastnický a tribunový.

V úvodních kapitolách autor shrnuje jednak poznatky, jež překračují vymezený region, a jednak ty, které se vztahují konkrétně ke kostelům na Čáslavsku. Nadbytečně zde působí nedostatečně zpracované či příliš obecné pasáže, které se týkají církevní správy, zakládání středověkých kostelů nebo vývoje majetkové držby. Jedna z kapitol je věnována vývoji dispozičního uspořádání středověkých kostelů a také jejich sekundárním funkcím, například útočištným. Samostatně oddíly jsou věnovány tématům, jako je šířka a podoba středověkého zdiva, umístění a vývoj vstupních portálů do kostelů, dále architektonickému ztvárnění interiérů kostelů a v neposlední řadě vnitřnímu vybavení kostelů. Velmi zajímavý pro poznání výstavby a podoby středověkého kostela je oddíl věnovaný jejich zastřešení. V této kapitole rozvádí autor zajímavá fakta, která svědčí

pro to, že nízké lodě kostelů bývaly otevřeny bez stropu přímo do krovu.

Kromě důležitých poznatků z oboru stavební historie však srovnání vesnických kostelů přináší i zajímavé poznatky pro dějiny osídlení. Zvláštní shodu, která souvisí nejen s typologií a dobou vzniku, ale i s vnějšími rozměry a uspořádáním interiéru kostela, vykazují jednoduché kostely s pravoúhlým presbytářem na doméně komendy německých rytířů v Drobovicích. Zvláště je nutné upozornit na specifické užití jednoduché valené, případně hrotité valené klenby v presbytáři. Tuto provázanost typologie staveb s lokační činností můžeme pozorovat i na panství sedleckých cisterciáků. Pro tuto oblast jsou typické kostely s chórovou věží nad pravoúhlým závěrem.

Obor stavebních dějin stál dlouho na okraji zájmu a mezi historiky nebo historiky umění byly většinou jeho závěry opomíjeny. Výsledky podrobného průzkumu středověkých sakrálních staveb publikované ve spontánně vznikající ediční řadě jsou proto více než vítané. Poslední svazek zároveň vypovídá o trvající potřebě mezioborové spolupráce. Pouze zapojení poznatků do řetězce dalších pramenů může napomoci vykreslit co možná nejvěrohodnější obraz dějin kostela samotného a zasadit jej do širších souvislostí. Korpus středověkých kostelů představuje solidní základ k dalšímu bádání nejen o středověké architektuře čáslavského regionu.

ROBERT GÁJA – VOJTĚCH VANĚK

Radek BLÁHA, *Putování po hradeckých středověkých kostelech a kláštorech*, Balustráda, Hradec Králové 2011

40 s., ISBN 978-80-87172-05-3

Rozsahem nevelká publikace pracovníka Muzea východních Čech v Hradci Králové Radka Bláhy si klade za cíl seznámit širší veřejnost s minulostí středověkých sakrálních objektů v katastru dnešního města Hradce Králové. V úvodní kapitole autor přehledně pojednává o vzniku města, jeho vývoji a vzhledu v epoše středověku, poté se věnuje stručnému seznámení s kostely a kláštery, jež stávaly uvnitř hradeb i na přilehlých předměstích, aby je následně zasadil do struktur fungování městského organismu přiblížením jejich role a významu v životě města a jeho obyvatel. Nejzáslužnějším je nepochybně oddíl, v němž se autor snaží postihnout vzhled jednotlivých objektů i jejich historii. Bláha eviduje celkem

15 sakrálních objektů (ať už se statusem kostela, kaple, kláštera či špitálu), které byly v Hradci Králové a jeho přilehlých předměstích v rozmezí 13. a 14. století založeny a které dnes již z valné většiny neexistují. Bláha zde těží ze své profese archeologa, přičemž ovšem reflektuje v základní míře i prameny písemné, jimiž dokresluje své líčení. Kapitolka závěrečná pak sumarizuje již řečené a nadto nastiňuje další osudy sakrálních objektů až do sklonku 18. století, kdy jich řada zanikla kvůli stavbě tereziánské pevnosti.

Vzhledem k roli Hradce Králové v husitském hnutí může být překvapivé, že zánik sakrálních objektů není většinou spojen s aktivitou husitských radikálů. Z Bláhova výčtu vyplývá, že v první vlně zanikly pod vlivem husitského převratu ve městě (1419) jen kláštery minoritů a dominikánů. Roku 1423 pak byl v důsledku vpádu Jana Městeckého z Opočna a Púty z Častolovic poškozen kostel sv. Anny na Pražském předměstí, přičemž autor nevyklučuje ani definitivní zánik komendy německých rytířů (je ovšem otázkou, zda k tomu nedošlo z ekonomických důvodů již před vypuknutím samotných husitských bouří) a dočasný zánik kostela sv. Jakuba a špitálu sv. Anny. Další vlnu zániku hradeckých sakrálních objektů klade autor do roku 1436, kdy kněz Ambrož poručil srovnat ze strategických důvodů se zemí předměstské kostely sv. Petra, sv. Mikuláše a sv. Kříže. Ve 30. letech 15. století byl opuštěn i klášter dominikánek sv. Jiří. Bláha konstatuje, že osudy kostelů sv. Martina, sv. Štěpána, sv. Václava a sv. Vavřince neznáme, prameny pohusitské doby však už o nich nemluví. V pozdním 15. století pak došlo k obnovení některých kostelů, především špitálu sv. Anny.

Bláhova útlá brožurka je zajímavá především tím, že zprostředkovává širokému publiku obtížně dostupné výsledky archeologických výzkumů, jichž je autor předním aktérem. Zároveň je titul určitou výpovědí o stavu současného regionálního dějepiscství. Bláhova práce, jež by si nepochybně zasloužila reprezentativnější podobu i zásadnější rozšíření (prostor zde jistě zůstává, ať už ve vztahu k výpovědním možnostem archeologie, určitě pak ve vztahu k pramenům písemným), vyšla svěpomocí zásluhou občanského sdružení Společnost ochránců památek ve východních Čechách, byt' za určitého (blíže nespecifikovaného) přispění Muzea východních Čech v Hradci Králové, Biskupství královéhradeckého a města Hradce Králové. I pohled do přiloženého seznamu literatury palčivě ukazuje, že městu chybí důstojné syntetické zpracování jeho dějin, neboť jakkoliv kvalitní čtyřsvazkové penzum Jaromíra Mikulky z poloviny 90. let nelze označit